

Z. Norkus

RACIONALIZMO SOCIOLOGIJA II: PASAULIO ATKERĖJIMAS IR ŽMOGIŠKASIS KAPITALIZMO FAKTORIUS

Pirmoje šio darbo dalyje¹ interpretavome Maksimalo Vėberio kultūros sociologiją kaip universalių socialinio gyvenimo problemų (ekonominės, valdymo, socializacijos ir kt.) galimų sprendimų metamokslą. Sociologija yra "metamokslas" atskirų kultūros sričių (ekonomikos, politikos, religijos ir t.t.) teorijų atžvilgiu. Šios teorijos turi identifikuoti tų sričių pagrindines problemas ir nustatyti galimus jų sprendimo būdus bei sąlygas. Šios teorijos operuoja idealizacijomis ("idealiats tipais"), abstrahuojasi nuo atskiros kultūros srities sąveikos su kitomis sritimis. Tokios teorijos pavyzdžiu gali būti maržinalistinė ekonominė teorija, besiremianti idealios "rinkos ekonomikos" (verslovinio kapitalizmo) valdiniu. Sociologija turi atsžvelgti į skirtingų kultūros sričių sąveiką. Teoriškai nagrinėjant atskirą kultūros sritį, visi galimi tos srities problemų sprendimo būdai sudaro "sprendimų medį". Tokiu nagrinėjimu gali būti nustatyta, ar ši problema išsprendžiama, kiek ir kokių ji turi sprendimų, kurios "sprendimų medžio" šakos veda į aklavietę. Žinoma, to nagrinėjimo rezultatai priklausys nuo pamatinų sąvokų, kuriomis identifikuojama tyrinėjamos kultūros srities problema. Sociologija susijusi su skirtingų kultūros sričių "sprendimų medžių" tarpusavio santykiais. Jos uždavinys - nagrinėti, kokie vienos kultūros srities problemos sprendimų santykiai su kitų kultūros sričių problemų sprendimais, kaip ir kodėl tie sprendimai vieni kitus sąlygoja, kilduoja, prieštarauja ir t.t. Išsprendę vienas problemas, žmonės gali sunaikinti sąlygas bei priemones kitoms problemoms spręsti (ir atvirkščiai). Kultūros sociologija, skirtingai negu atskirų kultūros sričių teorijos, nėra teorinis mokslas. Atskirų kultūros sričių teorijos yra normatyvinės disciplinos, kurios įgalina atskirti racionalius ir neracionalius, racionalesnius ir mažiau racionalių tos kultūros srities problemos sprendimo būdus. Tai tam tikros "šakinės aksiologijos". Teorinė kultūros sociologija būtų bendroji aksiologija. Tačiau tokia disciplina negalima, nes atskirų kultūros sričių vertybės vienos kitoms prieštarauja: veiksmas, racionalių ekonominiu požiūriu, gali būti iracionalus religiniu požiūriu ir pan. Todėl kultūros sociologija yra empirinis, istorinis mokslas, nuo tradicinės istorijos besiskiriantis, pirma, istorinės empirijos "peršvietimu" atskirų kultūros

¹ Racionalizmo sociologija I: kapitalizmo genczė - Maksas Vėberis prieš Karlą Marksą. Žr. "Problemos-43"

sričių teorijų rentgenu (nagrįnėjant jas būdingo tai arčiau racionalumo realizacijos požirūri); antra, bandymu aprėpti visumą, atskleidžiant kultūrų problemų sprendimų sąveiką ir jos rezultatus. Savo metodologiniuose tyrinėjimuose M. Vėberis bando kiek kitaip ir griežčiau atriboti istoriją nuo sociologijos,² bet jo empiriniuose tyrinėjimuose sunku aptikti griežtesnę ribą tarp šių mokslų. Galima konstatuoti tam tikrą divergenciją tarp tos sociologijos, kurią jis projektuoja savo metodologijoje, ir tos, kurią jis praktikuoja savo empiriniuose tyrinėjimuose, kurių pagrindinė tema yra Vakarų kultūros specifika, genezė ir raidos tendencijos. Šial kultūrai būdingos veiksmingos universalistinės pretenzijos, kurių pagrindas yra pirmiausia ekonominis šios kultūros pranašumas kitų kultūrų atžvilgiu. Tą pranašumą jai užtikrina specifinis ūkininkavimo būdas - verslovinis kapitalizmas. Į daugelį Vakarų kapitalizmo atsiradimo sąlygų M. Vėberio kultūros sociologijoje žiūrima kaip į atskiroms kultūros sferoms specifinių racionalizmo raidos apraiškų, o į Vakarų kapitalizmo genezę - kaip į daugelio racionalizmo evoliucijos ir sąveikos padarinių. Išakūrtinis valdymo toje genezėje tenka katalikizmo etikai, kaip reliinio racionalizmo raidos produktui. Tačiau, kaip minėjome, atskiro racionalizmo evoliucija nėra empirinis faktas. Ją galima atsekti tik remiantis tam tikros kultūros sferos teorija leidžiančia identifikuoti pagrindines tos sferos problemas ir pažvelti į žmonių veiklą istorijoje kaip į bandymus tas problemas spręsti. Pagrindinei ekonomikos problemai identifikuoti M. Vėberis naudoja maržinalistinės politinės ekonomijos sąvokomis, o pagrindinei religijos problemai identifikuoti jis konstruoja originalią religijotylinę teoriją.³ Tačiau M. Vėberiu galima padaryti priekaištą, analogišką tam, kurį padarėme ryšium su vėberiška termino "šiuolaikinis Vakarų kapitalizmas" vartotena. M. Vėberis neskiria teorinių teiginių, analitiškai apibrėžiančių idealių tipų (teorinių terminų) turinį, nuo istorinių teiginių apie "istorinius individus" - empirinius socialinius reiškinius. Mat jis idealiais tipais vadina ne tik teorinius konstruktus, kuriuos empiriniai reiškiniai gali daugiau ir mažiau aprašyti, bet ir "istorinių individų" "individualias sąvokas". Tačiau "individualaus idealaus tipo" sąvoka neatrodo korektiška; tokius "idealius tipus" geriau vadinti tikriniais vardais, identifikuojančiomis deskripcijomis. Teiginiai, kurių loginis subjektas yra tikrieji idealūs tipai, ir teiginiai, kurių loginis subjektas yra tariamieji "individualūs idealūs tipai", turi skirtingą epistemologinį statusą: pirmieji yra analitiškai teisingi arba klaidingi (M. vėberio koncepcijos rėmuose), antrieji - empiriškai teisingi arba klaidingi. Bandysime griežčiau laikytis šio skirtumo. Todėl toliau seks ne M. Vėberio sociologinės religijos teorijos referavimas, bet viena iš galimų jos interpretacijų (rekonstrukcijų).

Jeigu ekonomikoje galimas tik vienas racionalizacijos būdas, viena organizacinė ūkinės veiklos forma, kurioje efektyviausiai naudojami resursai - verslovinis kapital-

² Žr. Norkus Z. Makso Vėberio socialinio pažinimo metodologijos konstitūrai // Problemos Nr. 42.

³ G. Kuencienas, tyres šios teorijos šaltinių klausimą (žr.: Kuencien G. Die Religionsphilosophie Max Webers. Eine Darstellung ihrer Entwicklung. - Berlin, 1960. - S. 58-76.), nurodo tokius: Müller M. Einleitung in die vergleichende Religionswissenschaft. - Strassburg, 1874; Pfleiderer O. Religionsphilosophie auf geschichtlicher Grundlage. - Berlin, 1878; Siebeck H. Lehrbuch der Religionsphilosophie. - Freiburg und Leipzig, 1893; Tiele C. P. Einleitung in die Religionswissenschaft. - Göttingen, 1899; Hartmann E. Das religiöse Bewusstsein der Menschheit im Stufengang seiner Entwicklung. - Berlin, 1882. ir kt.

izmas, tai religijoje galimi bent du alternatyviniai problemų sprendimo būdai, kurie yra vienodai nuoseklūs. Specifiškus religijos problemas - tai žmogaus nuopelnų (Verdienst) ir likimo (Schicksal) neatitikimo problema, kančios įprasminimo problema, nelygus laimės ir kančios paskirstymo problema, Juslinio pasaulio egzistavimo prasmės problema. Religijos skiriasi šių problemų formulavimo, teorinio bei praktinio sprendimo būdais. Problemų formula - mas ir teorinis jų sprendimo būdas sudaro atitinkamos religijos pasaulėvaizdžio turinį. Praktiniams problemų sprendimui atstovauja religinė etika bei ritualas. Kaip du pagrindinius šių problemų formulavimo ir sprendimo tipus M. Veberio religijos teorijoje galima išskirti Rytų religijos idealių tipą (trumpinsime: RRT) ir Artimųjų Rytų-Vakarų religijos idealių tipą (ARVRT). Klekviensą šių tipų M. Veberis apibūdina tam tikrų charakteristikų rinkiniu. Empiriškai egzistuojančių laikė ir erdvėje religijų ir idealaus tipo santykis - tai aproksimacijos santykis. Priklausomai nuo to, kiek idealių tipą nusakančių charakteristikų faktiškai turi empiriškai duota religija, ji "daugiau" ar "mažiau" aproksimuoja, "tikrėja" atitinkamą idealių tipą. Bet kuriuo atveju idealusis religijos tipas eina empirinės religijos analizės schema: analizuodami tą religiją, turime nustatyti, kuo ji skiriasi nuo idealaus tipo, ir ieškoti priežasčių, paaiškinančių tą skirtumą. Geografinės konotacijos religijos idealių tipų pavadinimuose neimplikuoja, kad atskiros faktiškai Vakaruose egzistuojančios religijos negali turėti RRT būdingų bruožų ir atitiktai (todėl RRT ir ARVRT nėra nei realūs tipai, nei, tuo labiau, rūšinės sąvokos). RRT ir ARVRT aproksimuojančias religijas M. Veberis vadina "išganymo religijomis" (Erlösungsreligionen). Tai irgi idealus tipas. Išganymo religijai būdingas, pirma, dualistinis teologinis-metafizinis pasaulėvaizdis, kuriame ne tik skiriam, bet ir supriešinami "šiapusis" ir "anapusis" pasauliai. Šiapusis pasaulis yra bendro neigiamo vertinimo, "atmetimo" (Weltabhnung) objektas. Išganymo religija - tai šiapusio pasaulio neigimo religija. Antra, išganymo religijos turi religinės etikos sistemas, į kurias įeina abstraktų gėrio ir blogio priešstata, etinės normos, turinčios formą Dievo įstatymo, kurio pažeidimas kvalifikuojamas kaip "nuodėmė". Ji įjungia vadinamąjį apie galutinį, aukščiausią gyvenimo tikslą, lokalizuojamą anapusiam pasaulyje.

Išganymo religijai M. Veberis priešpriešais stato maginę religiją, kuri yra pradinis religijos racionalizacijos laškas. Ankstyvoji šios religijos forma yra ikantimistinis natūralizmas (praanimistischer Naturalismus), brandi - animistinis simbolizmas. Išganymo religijos ir maginės religijos priešstata atitinka "gamtinių religijų" (Naturreligion) ir "etiinių religijų" (etische Religion) priešstatą K. Tylo religijų klasifikacijoje, kuri buvo plačiausiai pripažinta šio amžiaus pradžios religijotyje.⁴ Magijos pasaulis - tai "užkerėtas pasaulis", "burtų sodas". Dainai jame ne vien "yra", o įvykiai - ne vien "įvyksta", bet ir reiškia, simbolizuoja būtybes, skirtingas nuo jų. Tos būtybės - sielos, dvasios, demonai, vėliau - dievai. Maginis pasaulėvaizdis yra monistinis - dainai, įvykiai ir dvasios priklauso tam pačiam pasauliui, visus juos sieja tokie pat santykiai. Pomirtinis gyvenimas vyksta "šiapusio" ("anapusio" dar nėra) pasaulyje, sielai įsikūnijus į kitą žmogų, gyvulį, augalą, daiktą arba iškeliauvus į "mirusiųjų šalį", kuri yra išslog tolimes, sunkiai pasiekiamas šiapusio pasaulio vietovė. Pomirtinis gyvenimas dažniausiai laikomas antrarūšiu, "šešėliniu". Be to, pomirtinio gyvenimo reikalai priklauso nuo to, kaip jais rūpinasi iki mirties. Dar

⁴Zr. Kuenzlen G. Die Religionssoziologie Max Webers. -S.72.

gyvam esant reikia apsirūpinti visais reikmenimis (drabužiai, ginklai, indai ir pan.), kurie laidojami kartu su mirusiuoju, kad jis galėtų jais naudotis pomirtinėje gyvenime. Mirusiojo vėlė nebadaus ir nešals, jeigu liks palikuonių, kurie galės ją reguliariai pamaitinti aukomis. Todėl "maginio žmogaus" gyvenimo tikslai apsiriboja laime iki mirties, tapatinama su sveikata, ilgaamžiškumu, autoritetu ir valdžia, turto, gausiais palikuonimis: tik laimingas šiame gyvenime žmogus gali pasirūpinti viskuo, kas reikalinga pomirtinei laimei. Siekiant šių tikslų, tenka sutarti ne tik su kitais žmonėmis, bet ir su dvasiomis, kurių dalls yra buvę žmonės, turintys tokius pat egoistinius "laimės interesus", irgi "norintys gyventi". Požioris į dvasias - instrumentalus, į jas atsižvelgiama, priklausomai nuo jomis priskiriamos jėgos ir (takos dydžio. Turint jėgos ir žinant jų silpnynes, galima jas geruoju (paperkant, pataikaujant) arba piktuoju (priverčiant) pajungti savo tikslams arba pašalinti klėtis, kurias dvasios daro, kai žmogaus tikslai susiduria su jų interesais. Magija ir yra dvasių pajungimo, manipulavimo, papirkimo, prievartavimo (Geisteszwang) technologija, siekiant privačių utilitarinių tikslų. "Magiam žmogui" nebūdingi nei meilė, nei pamaldumas, nei nuodėmingumo jausmas dvasių atžvilgiu. Pažeidęs dvasių interesus, jis bijo jų keršto, ypač jei nežino, kaip jas papikyti, pergudrauti ar pajungti sau. Žmogus - savo laimės kalvis; pažindamas dvasių pasaulį, burtus ir lavindamas savo maginius sugebėjimus, jis gali nugyventi laimingą gyvenimą, išvengti kančių ir nemalonumų. Nesėkmės - nemokš šūkumo, neapdarumo padarinys, bet galima jų išvengti, jas ištaisyti. Poveikis dvasioms priklauso nuo (rankio (simbolinių manipuliacijų, burtų "galingumo" ir tą (rankį naudojantis asmens sugebėjimų. Įgyti galią dvasioms arba "imunizuotis" nuo jų kenksmingo poveikio padeda orgiastinės apeigos; jeigu savų jėgų, sugebėjimų ir žinių nepakanka, galima pasinaudoti (už atlyginimą) dvasių prievartavimo specialisto - burtininko - paslaugomis.

Rei jos racionalizacija vyksta kaip magijos įveikimo procesas; religijos racionalizacija - tai palaipsniui pasaulio "atkerėjimas", besiplėtojantis įvairiomis kryptimis. Ankstyviausia tokios racionalizacijos kryptis - pačios magijos racionalizacija, kova su dvasių korupcija, kurios eigoje jos virsta vis sunkiau paperkamais dievais, atribojamos jų kompetencijos sritys, sukuriamas jų panteonas. Burtininkus pakeičia dvasiškiiai, prievartą ir kyžius - prašymai, maldos, kultas (Gottesdienst). Perėjimą prie išganymo religijų bei pastarųjų raidą M. Veberis sieja su pranašų (tokių kaip Buda, Mozė, Kristus) veikla. Pranašų autoritetas remiasi jų asmenine charizma, asmeniniu pašauktumu savo mįsijai. Kai išganymo religija institucionalizuojama, pranašus pakeičia dvasininkai, kurių autoritetas remiasi jų pareigybės (posto) charizma. Pranašas propaguoja tam (kra įdėją vardan jos pačios, dvasininkas - už atlyginimą; "dvasiškiis" yra specialybė, profesija, "pranašas" - ne. Būdingas išganymo religijos bruožas (ir kartu jos institucionalizacijos bažnyčios pavidalu sąlyga) yra "šventosios knygos", "šventas raštas". Išganymo religija gyvenimo šiame pasaulyje tikslams (Glückszielen) priešpriešais stato išganymo tikslus (Heilszielen), galutinio gyvenimo tikslo padarydama išganymą, išlaisvinimą nuo išorinio, kuniško vargo ir skurdo (aussere Not) ir nuo vidinio, dvasinio bado, skurdo (innere Not), išlaisvinimas nuo kuniškųjų kančių nukeliamas į pomirtinį gyvenimą, o dvasinį badą išganymo religija patenkina jau čia. Suskaldydama pasaulį į du - šlapusį ir anapusį - išganymo religija kartu sukuria dvasinį, vidinį žmogaus gyvenimą, "prasmės problemas", dvasinius žmogaus poreikius ir patenkina juos. Jeigu žmogus nedegraduoja ligi pirmykštės "homo magicus" būsenos, tie dvasiniai poreikiai lieka ir tada, kai

pastrodo, jog religija nepajęgi juos patenkinti. Racionalizuotoje magijoje greta, o išganymo religijoje vietoje "abiejų pradinių viršjusiųjų jėgų paveik o būdų: jų pajungimo žmogaus tikslams arba jų palenkimo ne dėl to, kad lavinamos koktos nors dorybės, bet tenkinami jų egoistiniai norai, stoja religinio įstatymo laikymasis kaip specifinis būdas pelnytį dievo malonę."⁵ Išganymo religijų etikos sistemos daro kryptingą poveikį žmonių praktinei veiklai, sistemindamos žmonių elgesį į vieningą gyvenimo būdą (Lebensführung), kurio turinys yra tolydinis religinis tobulinimasis. "Religiškai stereotipuotos teisės viešpatavimas yra viena svarbiausių klaidų teisėtvarčiai ir ekonomikai racionalizuoti. Antravertus, etinė pranašystė, sulaužydama stereotipuotas magines arba ritualines normas, gali sukelti kasdieninės gyvenimo tvarkos ir ekonomikos revoliucijas. Abiem atvejais religijos galia yra, savaiame suprantama, ribota. Toli gražu ne visur, kur religija keičiasi kartu su gyvenimu, ji yra to pasikeitimo varomasis elementas. Tarp kitko, ji niekur nesukuria ekonominių būsenų, kurioms egzistuojantys santykiai ir interesų konsteliacijos nesudarytų bent galimybių, dažnai net labai intensyvių sumulų. Stiprus ekonominiai interesai ir čia apriboja jos konkurencinę galią. Neįmanoma pateikti bendrą įvairių vystymosi komponentų santykinės galios tarpusavio "pristatymo" formulę."⁶

Skatindama arba stabdydama kitų kultūros sferų racionalizaciją, religijos racionalizacija pati patiria jų poveikį. Religijos racionalizacija rečiau būna nuosekli: "išganymo religijose" yra daugiau ar mažiau magijos liekanų. Užgimdamos antumaginės revoliucijose, jos vėliau būna priverstos perimti magijos elementus, "magiškai regresuoti". Tarp tikinčiųjų visuomet išsiskiria "religinis elitas" ("religiniai virtuozai"), kuris yra "religiškai muzikalus", pajėgus pajungti savo gyvenimą galutiniam "išganymo tikslams", ir masė, kurią domina pirmiausia šia pusio pasaulio "laimės tikslai". Transcendentinės instancijos jai rūpi kaip jėgos, nuo kurių priklauso šių tikslų pasiekimas. Nusileisdama masių (ypač valstietijos) "laimės interesams", institucionalizuota "išganymo religija" įsileidžia magiją - simbolines manipuliacijas, kurioms pripažįstama galia paveikti tas jėgas (mišios, sakramentai, škaplieriai⁷ ir pan.); juoba kad tuo yra materialiai suinteresuoti dvasininkai ir jų organizacijos. Vyksta "religinių išganymo vertybių ir jų etiško racionalaus savaveiksmiškumo (Eigengesetzlichkeit) reliatyvizacija."⁸

M. Veberio religijos teorijoje galima išskirti dar vieną - "politinių religijų" idealų tipą, kuris užima tarpinę padėtį tarp natūralistinės magijos ir grynai etinių išganymo religijų.⁹ Politinės religijos yra mažai racionalizuotos arba labiausiai paveiktos kompromisų su nereliginiais (pirmiausia, politiniais) interesais religijos. Joms būdingas pozityvus šio pasaulio ir jusliškos laimės vertinimas, politinių tikslų pavertimas

⁵ Weber M. *Wirtschaft und Gesellschaft*. -Tubingen, 1922. -S.246.

⁶ Weber M. *Wirtschaft und Gesellschaft*. -Tubingen, 1922. -S.331.

⁷ Kai prie tavęs prisėdė, tai tu jam ant kaklo užmesk škapliertus (Lietuvių kalbos žodynas.-V., 1986.-T.14.-P.981).

⁸ Weber M. *Zwischenbetrachtung: Theorie der Stufen und Richtungen religiöser Weltablenkung//Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*. -Tubingen, 1920. -Bd.I.-C.585.

⁹ Žr. Weber M. *Wirtschaft und Gesellschaft*. -S. 253, 357-358; Schluchter W. *Max Webers Konfuzianismusstudie. - Versuch einer Einordnung//Max Webers Studie über Konfuzianismus und Taoismus. Interpretation und Kritik/ Hrsg. Schluchter W. - Frankfurt a. M., 1983. -S.19-22.*

Išganymo tikslais. Gyvensenai, kurią pagrindžia šios religijos, būdinga arba pristaikymas prie šlapusio pasaulio (Weltpassung), arba laukimas, kad ateityje radikaliai pasikeis šlapusio pasaulio tvarka (Weltüberwindung). Prie politinių religijų M. Vėberis priskiria, pirma, tas "išganymo religijas", kurios menkal aproksimuoja RRIT arba ARVRIT, yra jų "ribiniai" atvejai. Tai judaizmas, kuriame svarbiausias "išganymo tikslas" yra būsimas žydų pasaulinis politinis išaukštėjimas bei kerštas jų priešams (pasaulinė revoliucija)¹⁰, islamas, kuriame keliamas uždavinys politškai pajungti kitatiktus, konfucionizmas, kurio didžiausia vertybė yra "ge'as", atitinkantis klasikinį kanoną, valstybės valdymas. Antra, prie politinių religijų galima priskirti ir racionalizuotas magijas, pvz., senovės graikų ir romėnų religijas.

Religijos racionalizacijos kryptis, kuriai atstovauja RRIT, būdinga būties metafizika, kosmocentrinis pasaulėvaizdis, kurio pagrindas yra dievybės, kaip amžinos, tobulos, beasmenės tvarkos, vaizdinys. Ši tvarka yra aukščiau dievų, turinčių asmenybės atributus: jie yra arba tos tvarkos personifikacijos, pvz., Brahma Induizme, arba laikini jos padariniai. Blogio šiame pasaulyje šaitiniu laikomas žmogaus gyvenimo trapumas, laikinumas. Nuopelno ir likimo neatitiktumas aiškina mas eilinio automatizmo, kuris būdingas sielos persikūnijimų ratui: savo kančiomis individas patiria atpildą už nuodėmes buvusiam įsikūnijime ir savo nuopelnais lemia būsimąjį įsikūnijimą. Aukščiausias "išganymo tikslas" - išėjimas iš persikūnijimų rato, pomirtinis susiliejimas su dieviškąja substancija, su "viskuo". "aš" anihilacija, kurios priežastis yra susidievinimas, vėrimas "dievybės indu" iki mirties. Būdas tapti tokiu - šio pasaulio atmetimas, pasaulietinis arba (dažniau) vienuoliškas mistiškumas, abieju, politinių, šeimyninių interesų, rūpesčių, aistrų vengimas ir slopinimas, abėjingumas viskam, išskyrus intelektualinio sugebėjimo kontempliuoti dievybę ir dvasiškai susilieti su ja kultūvavimą. RRIT būdinga "pranašystė pavyzdžiu" (exemplarische Prophetie): religiniai novatoriai skelbia savo idėjas asmeniniu pavyzdžiu, parodydami, kaip reikia gyventi siekiant "išganymo tikslų", bet nereikalauja, kad visi jais sektų. Kompromisai su nereliginiais interesais, maginės regresijos RRIT religijose gali reikštis: pirma, numatymu galimybės siekti geresnio (arba bent ne blogesnio) sekancio įsikūnijimo, kaip esančiam tikinčiajam prieinama "išganymo tikslo". Tokios galimybės realizavimo sąlyga - savo luomo (kastos) elgesio kodekso taisyklių laikymasis. Antra, šio kodekso taisyklių prisotinimu ritualinėmis priedermėmis. Trečia, automatinės etinės tvarkos papildymu asmenybiniais dievais. Jų kultas suteikia galimybę pakeisti (arba kompensuoti) poelgius simbolinėmis manipulacijomis siekiant "išganymo tikslų", taip pat teikia subjektus, kuriems gali būti adresuojami prašymai dėl šio gyvenimo "laimės tikslų". Ketvirta, etinis pasaulio automatas gali būti sukomplikuojamas įvedimu "dangaus" arba "dangų" (pirmo, antro ir t.t., kiekvienas specifinio "komforto lygio"), kaip vietų laikinai pasitraukti iš persikūnijimų rato [kol neišsėks "gerų darbų" iki mirties sąskaita]. Penkta, numatoma galimybė pagerinti "išganymo" ir "laimės" šansus jau susidievinusių asmenų garbinimu (antropolatrija) ir t.t. Beveik visiškai RRIT aproksimuoja ankstyvasis budizmas. Toliau eina (vardijimo seka atspindi mažėjančią aproksimacijos laipsnį) Hinajanos budizmas, induizmas, Mahajanos budizmas, daosizmas, konfucionizmas. Nukreipdamas korybiškojo kultūros elito energiją į kovą su vitaline "valia gyventi",

¹⁰ Žr. Weber M. Das antike Judentum // Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie. - Tübingen, 1921. - Bd.3. - S.16.

išganymo viltis siedama su kasūnų priedermių (kurių statusą įgydavo ir tradicinės amatų bei žemdirbystės technologijos metodai) atlikimu, RRT religijos dažniausiai veikdavo kaip galinga konservuojanti ir stereotipizuojanti socialinius santykius ir technologiją jėga.¹¹ Ryškiu būdingo RRT religijoms poveikio pavyzdžiu gali būti lamaistinės mahajanistinio budizmo atmainos išgalėjimo XVII-XVIII amž. Mongolijoje pasekmės: tūkstantmečias generavęs vis naujas ir naujas karingų klajoklių ekspansijos bangas židinyse užgeso - gyventojų perteklius, kurio negalėjo išmaltinti klajoklinė gyvulininkystė, nuo šiol buvo "neutralizuojamas" vienuolynuose.

ARVRT būdinga istorijos metafizika (istorijos idėja), teocentrinis pasaulėvaizdis, kurio pagrindas yra asmerybinių Dievo - šio pasaulio ir jo tvarkos kūrėjo - valdžinys. Blogio šlame pasaulyje šaltinis - igimtas žmogaus nuodėmingumas, nepajėgumas ir nenoras vykdyti Dievo įpareigojimus. Nuopelno ir likimo neatitikimas aiškiamas predestinacija, dalies žmonių išrinktumu (laisvu ir žmogišku protu nepaaiškinamu Dievo valios aktu) pomirtinei palaimai (tapatinamai su aukščiausiu "išganymo tikslu"), kitų - pasmerkumui amžinai kančiai. Amžinoji palaima "su kaupu" atlygina už išrinktųjų kančias ir uolumą, o amžinoji kančia daro apgailėtina neteklių ir nusidėjėlių žemišką laimę. tikinčio žmogaus gyvenimo problema - sužinoti tai, ko visiškai patikimai žinoti neįmanoma, - ar jis priklauso prie "išrinktųjų". Išrinktumo požymis - sugebėjimas gyventi pagal Dievo įsakymus, būti geru "Dievo įrankiu". Tokio žmogaus gyvenimo būdu būdingas asketizmas, griežta kūno ir sielos disciplina. Ši kūno ir sielos savikontrolė, skirtingai nuo mistizmo, yra ne pitemonė paruošti sielą ekstatiniams regėjimams, bet padaryti asketą tinkamą darbui. Darbas kaip savitūslis yra pagrindinis asketo gyvenimo turinys, pagrindinis Dievo garbinimo būdas. Tramdydamas, pajungdamas iracionalius, gamtiškus pradus savyje ir aplinkiniame pasaulyje, asketas atlieka Dievo duotus savo "išrinktiesiems" uždavinius. ARVRT būdinga "etinė pranašystė" (ethische Prophetie): religiniai novatoriai yra Dievo įsakymų skelbėjai, reikalaujantys, kad visi tiems įsakymams paklustų.

Glaudžiausiai ARVRT apoksimuoja kalvinizmas, toliau eina luteronybė, katalikybė, Rytų krikščionybė, judaizmas¹², islamas¹³. Luteronybės etinį potencialą silpnina polinkis į pasaulietinį mistiizmą, emocinio religingumo pobūdžio akcentavimas. Katalikybė būdingas institucinis "religinių virtuozų" ir masių etikos atskyrimas. "Religiniai virtuozai", kaip vienuoliai, išskiriami iš tikinčiųjų masės: asketizmas, kaip išganymo kelias, katalikybėje turi vienuoliškojo asketizmo pavidalą. Etiškai "apsunkindama", suvaržydama šį religinį elitą, katalikybė yra gana liberali masių religinės etikos atžvilgiu. Ji atmeta nuoseklią fatalistinę predestinacijos

¹¹ Vėberio Rytų religijų istorinius-sociologinius tyrinėjimus tebesvarsto užsienio istorikai ir sociologai, indologai ir sinologai. Žr., pvz.: Max Webers Studie über Hinduismus und Buddhismus. Interpretation und Kritik / Hrsg. Schluchter W. - Frankfurt a.M., 1984; Recent Research on Max Weber's Studies of Hinduism / Ed. Kantowski D. - München etc., 1986; Buss A. Max Weber and Asia. - München etc., 1985; Rosel J. Die Hinduismustheorie Max Webers. - München etc., 1982; Zingerle A. Max Weber und China. Herrschafts- und religionssoziologische Grundlagen zum Wandel der chinesischen Gesellschaft. - Berlin, 1972; Socio-economic Change and the Religious Factor in India / Ed. Loomis C.P., Loomis Z.F. - New Delhi, 1968.

¹² Žr. Max Webers Studie über das antike Judentum. Interpretation und Kritik / Hrsg. Schluchter W. - Frankfurt a.M., 1981; Max Webers Sicht des antiken Christentums. Interpretation und Kritik / Hrsg. Schluchter W. - Frankfurt a.M., 1985.

¹³ Žr. Turner B.S. Weber and Islam. A Critical Study. - London, Boston, 1974.

dogmos interpretaciją, traktuodama išganymą (arba pasmerkimą) kaip paties žmogaus nuopelną (su Dievo ir bažnyčios pagalba). Katalikybėje žmogaus gyvenimas suskaidomas į atskirus "etinius atomus" - gerus, blogus ir etiška neutralius poelgius. Ne taip kaip kalvinizme, žmogaus veiksmas yra ne tik jo išrinktumo išganymui simptomas, atpažinimo pagrindas (Erkenntnisgrund), bet ir priežastis, realus pagrindas (Realgrund). Kas dar svarbiau, bažnyčia turi teisę teikti nusidėjėliams malonę: atlikę tam tikras kulto apeigas, simbolines manipuliacijas (sakramentus), tikintieji gauna nuodėmių atleidimą. Galutinis gyvenimo rezultatas priklauso nuo bendro gerų ir blogų poelgių balanso, įskaitant sakramentus. Būtent jiems tenka s blaivias vaidmuo, nulemiantis šio balanso pobūdį. Ir kartu tikintiejo išganymas priklauso ne tiek nuo jo elgesio, kiek nuo santykių su bažnyčia, nuo ritualinio uolumo. Išganymas paverčiamas "žinybinės malonės (Anstaltsgnade) ir kontokorentinės sąskaitybos (Kontokorrentrechnung)"¹⁴ dalyku.

Kalvinizmas nėra absoliutus ARVRIT "įsikoniėjimas". Religiškai racionalūs jame yra trijų bėbė dogma, tikėjimas dievažmogišku išganytoju ir pan. Tačiau neigdamas bet kokią sakramentų reikšmę išganymui, jis nuosekliausiai (lyginant su kitomis ARVRIT religijomis) susidoroja su magijos likučiais, "atkeri" šį pasaulį nuo maginės simbolikos, paversdamas jį beverčiu ir beprasmiu daiktų ir procesų kompleksu. Tokiame pasaulyje objektyviai nėra nieko, ką būtų verta garbinti, grožėtis, mylėti; žmogaus pareiga yra jį tvarkyti, ramdyti, drausminti. Neigdamas bažnyčios įgaliojimus atleisti nuodėmes bei "gerų darbų" (ypač labdarybės) reikšmę išganymui, panaikindamas tikintųjų dalijimą į "elitą" ir "mases" ir visus paversdamas "pasaulietiniais asketais", kalvinizmas išrinktumo išgelbėjimui požymiu padaro bendrą asmenybės etinį charakterį, persmelkiantį ir vienijančią visus individo veiksmus, įgalintį jį vienodai nuosekliai elgtis visose situacijose. Asmenybės etinio charakterio šerdis yra jos profesinis pašaukimas. Individas, neturįs (nerandąs) pašaukimo, savo vietos tvarkant, racionalizuojant pasaulį ir tuo šlovinant Dievą, negali viltis, kad jis priklauso išrinktųjų išganymui ratui. Sąžnngas, profesionalus, rezultatyvus (peiningas) darbas - ne priemonė justiškesiems malonumams ar saldžiai ramybei (toks požiūris į darbą - nuodėmingas), t.y. šio pasaulio laimel pasiekti, bet būdas įsitikinti savo išrinktumu išganymui. Ne renesanso "minties, aistros ir charakterio, dauglapiškumo ir mokytumo" mūlžinal "sukurė šiuolaikinį buržuazijos viešpatavimą"¹⁵, bet savitikslių darbu įveikiantys abejonės dėl savo išrinktumo išganymui pasaulietiniai asketai - kalvinistai. Be įeigu "puritonas norėjo būti sausas dalykiškas žmogus, besidomį tik savo profesija (Berufsmensch), mes esame priversti būti tokie".¹⁶

¹⁴ Schluchter W. Rationalismus der Weltbeherrschung. Studien zu Max Weber. - Frankfurt a.M., 1980.-S.25.

¹⁵ Engelsas F. Gamtos dialektika. - V., 1960.-P6.

¹⁶ Weber M. Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus // Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie. - Bd.1 -S.203.